

**Humanisering
van de arbeid**

door

Paul Goossens

Een relevante analyse van de kapitalistische produktiewijze moet vertrekken van haar grondkenmerk : de produktie van meerwaarde. "Het kapitaal is niet slechts kommando over arbeid, zoals A. Smith zegt. Het is in wezen kommando over onbetaalde arbeid," noteert K. Marx. De arbeiders beschikken onder vorm van lonen of kollektieve uitrustingen en diensten slechts over een gedeelte van wat zij produceren : het overige wordt privé-eigendom van de kapitalisten. De verhouding tussen betaalde en onbetaalde arbeid is niet konstant : de graad van uitbuiting wordt bepaald door de machtsverhoudingen in de klassenstrijd terwijl de konkurrentiestrijd van de kapitalisten onderling de ongelijke verdeling en de akkumulatie van de geproduceerde meerwaarde als inzet heeft. Het zijn deze twee factoren die de ontwikkeling bepalen van de mechanisering en de automatisering, gericht op besparing van arbeidskrachten en verhoging van de produktiviteit van de overgebleven arbeidsplaatsen.

De daarmee gepaard gaande machtskoncentratie ten voordele van enkele privé-groepen kontrasteert met de socialisering van het arbeidsproces als dusdanig : steeds minder produkten worden volledig door autonome produktie-eenheden vervaardigd, de individuele arbeider en de ambachtsman ruimen de plaats voor de kollektieve arbeider. Organisatie en ordening van gespecialiseerde, zich aanvullende taken, veronderstellen een koördinatiefunctie die in de kapitalistische produktiewijze niet kollektief wordt waargenomen doch voorbehouden blijft aan de kapitalist of diens vertegenwoordigers. "Naarmate de massa van de simultaan uitgebuite arbeiders toeneemt, groeit ook hun weerstand en tegelijk de druk van het kapitaal om die weerstand te breken. De kapitalistische leiding is geen speciale functie die zou voortspruiten uit de aard zelf van het maatschappelijk arbeidsproces, zij is veel-eer de uitbuitingsfunctie van een maatschappelijk arbeidsproces, uiteraard gebonden aan de onvermijdelijke tegenstrijdigheid tussen de uitbouter en het voorwerp van zijn uitbuiting. In dezelfde mate groeit de omvang van de produktiemiddelen die als vreemd bezit tegenover de loonarbeider verschijnen en daarmee ook de noodzakelijkheid van een controle op het gebruik ervan." (1)

De arbeidsdeling heeft dus in de kapitalistische produktiewijze een sociaal en politiek karakter. De kapitalistische hiërarchie heeft een dubbele functie : valorisatie van het konstant en variabel kapitaal (uitrustingen en grondstoffen, arbeidskrachten) en vrijwaring van het onverdeeld beschikkingsrecht van de kapitalist dat juridisch en ideologisch verbonden wordt met het privé-eigendomsrecht. De "aliënantie" van de (kollektieve) arbeider heeft dus niet alleen betrekking op het feit dat het produkt van zijn arbeid hem ontvreemd wordt, maar ook dat

(1) : K. Marx, "Das Kapital", Dietz Verlag, 1957, pag. 346.

hij niet meer beschikt over zijn eigen arbeidskracht, over zijn eigen persoon, die als koopwaar aan de willekeur van de kapitalist wordt onderworpen en wordt aangewend voor "verzakelijke" doeleinden.

HET TAYLORISME.

In het begin van de eeuw is het F.W.TAYLOR die de kapitalistische arbeidsorganisatie die samenhangt met de opkomende automatisering en massa-productie, zal systematiseren. De autoriteit van het kapitaal wordt versterkt door een verticale opdeling van de arbeid in directie-, ontwerp-, controle-, en uitvoeringsfuncties. De horizontale opdeling in deeltaken die door de specialisten van het methodenbureau worden geïsoleerd, gecodificeerd en getarifeerd, moet zorgen voor een groter rendement. Hun katalogus van "elementaire tijden" wordt de bijbel van het nieuwe geloof: de Wetenschappelijke organisatie van de Arbeid. De beruchte uitlatingen van Taylor over het "systematische lanterfanten" van de arbeiders wijzen er wel op dat hij niet louter technisch denkt. Wel is er bij hem, en bij alle organisatie-experten na hem, sprake van een al dan niet gespeeld geloof in de zogenaamd wetenschappelijke aanpak die neutraal is en waarmee men objectief, buiten alle konfliktsituaties om, de "one best way", de enige juiste manier van werken kan bepalen. De verhoogde produktiviteit die hieruit voortvloeit, zal noodzakelijkerwijze, zo heet het, ten goede komen aan alle betrokken partijen. Kollektieve discussies worden in deze optiek zinloos, omdat er over "wetenschappelijk" vastgelegde normen niet meer te redetwisten valt. Rede en Wetenschap zorgen voor Orde en Harmonie.

In feite heeft het Taylorisme op konsekwente wijze het klasse-karakter van de kapitalistische arbeidsorganisatie verscherpt door niet alleen de technische voorwaarden te scheppen voor een verhoogde uitbuiting, maar door tevens systematisch de arbeider zijn kennis en vaardigheid, zijn initiatieven en creativiteit waarmee hij zelf het produktieproces zou kunnen beheersen, te ontnemen. Technologie en wetenschap worden door het kapitaal aangeslagen en omgesmeed tot instrumenten van uitbuiting.

PSYCHO-SOCIOLOGIE EN NEO-TAYLORISME.

Afstompende arbeidsvoorwaarden en onmenselijk ritme wekken zowel aktieve als passieve weerstand op bij de arbeider, zodat het kapitaal verplicht is om met korrek-

tieve maatregelen voor de dag te komen. Op daling van het rendement en georganiseerde strijd reageert het kapitaal met rekuperatie- en integratiemethoden. Hier voor steunt men op empirische waarnemingen van specialisten uit de "gedragswetenschappen" die de nadruk leggen op die psychologische factoren die het rendement beïnvloeden. Had men tot dan toe verwaarloosd de "gebruiksaanwijzing" van het "menselijk materieel" grondig te bestuderen, dan wordt daar nu aan verholpen en gaat men de verhouding ontleden tussen genoemd materieel en de machine (ergonomie), en de sociale omgeving (psycho-sociologie). A priori is deze wetenschappelijke benadering anti-demokratisch : de probleemstelling gaat niet uit van de arbeiders zelf die dan eventueel beroep zouden doen op specialisten; het zijn de specialisten die zowel de problemen als de oplossingen uitdenken en bepalen, uiteraard in het raam van de kapitalistische rentabiliteitslogika.

Tot op zekere hoogte konden de theorieën van Taylor opgaan voor een bepaald stadium van technische ontwikkeling. De brutale en autoritaire uitoefening van gezag over groepen ongeletterde individuen voor wie, volgens Taylor, nadenken een verboden zaak was, gaat echter niet meer op voor arbeiders die de kontradictorische situatie gaan kennen van een alsmaar hoger scholingsniveau met steeds dalende arbeidskwalifikaties. De arbeidersklasse die zich organiseert zegt neen tegen onmenselijke arbeidsvoorwaarden. Ze stelt zich teweer tegen verminderde werkgelegenheid die door de heilige koe die rentabiliteit heet, wordt veroorzaakt; ze eist controle over de investeringen (m.a.w., waar gaat de afgedwongen meerwaarde naartoe) en over de te nemen technologische opties; ze scheidt een tegenmacht. Met het oog op deze ontwikkeling moeten de "menswetenschappen" de sociale en technische produktieverhoudingen in stand trachten te houden en eventueel verloren gebied opnieuw overerven door de arbeiders psychologisch en ideologisch te konditioneren.

Deze nieuwe ontwikkelingen bepalen de "sociologiserende" tendens van de psychologische theorieën die de nadruk leggen op de sociale betrokkenheid van het individu, wiens persoonlijkheid, (zoals door de marxistische benadering onderlijnd) bepaald wordt door het geheel van zijn sociale verhoudingen. Bijgevolg moet de oorzaak van moeilijkheden en "stoornissen" in de gedragingen en de persoonlijkheid niet gezocht worden in de fysiologie of de "ziel" van het individu, maar in zijn relaties met zijn sociale omgeving en omgekeerd. Het individu komt tot ontplooiing in de groep (groepsdynamica), ontdekt zichzelf in de groep (psycho-drama, sensitiviteitstraining, enz...), geneest dank zij de groep (groeps-psychotherapie). Om evidente ideologische redenen blijven deze benaderingen beperkt tot formele en inter-subjektieve relaties binnen kleine groepen, terwijl de objektieve structuren (politieke, economische, ideologische, juridische, kulturele machtsverhoudingen) van de gemeenschap in haar geheel zorgvuldig uit het onderzoeksveld worden geweerd.

Door aan de subjektief aangevoelde gevolgen van de vervreemding te verhelpen hoopt men de objektieve werkelijkheid gaaf te houden : de arbeidskracht als koopwaar.

De "human relations" theorieën die rond de jaren vijftig ontwikkeld werden, beperken zich vooreerst tot het verbeteren van het moreel van de arbeiders, zonder te raken aan de bestaande taakverdeling en taakinhoud. Volgens MacGregor moet bijzondere aandacht worden besteed aan de aard van de relaties tussen individuen, aan het scheppen van een atmosfeer die trouw aan de doelstellingen van de organisatie begunstigt en die de mogelijkheid schept initiatieven, vindingrijkheid en onafhankelijkheid in de verwezenlijking ervan, ten toon te spreiden. (2)

De kapitalistische beheerders zijn niet blind voor de nadelige gevolgen van een strikte toepassing van de methoden van Taylor bij massaproductie en bandwerk. Deze produktievormen nemen in belangrijkheid toe : in de V.S. stijgt het aantal arbeiders dat bandwerk doet van 34 % in 1950 tot 57 % in 1967. De uiterste opsplitsing van taken, waarvan Chaplin een onvergetelijk voorbeeld gaf in *Modern Times*, leidt tot arbeidscycli van minder dan 1 minuut. In de auto-industrie varieert de cyclus van 0,1 tot 5 minuten. Ingenieurs wijzen op het toenemend aantal fouten en het dalend rendement, terwijl er talrijke niet-produktieve functies bijkomen door een uitbreiding van de hiërarchische niveaus (bewaking, controle) en door meer onderhoudsdiensten en voorraadbeheer.

Arbeidspsychologen en -sociologen kaatsen de bal terug naar de ingenieurs die denken de taken zo te kunnen opstellen dat de meest "rationele" werkwijze vastgelegd kan worden, geregeld tot in het kleinste detail en tot op een honderste van een minuut alsof optimale verhoudingen tijdens het werk alleen afhangen van fysiologische criteria.

F.Herzberg, een belangrijk teoretikus van het "management by motivations" is van oordeel dat, wil men een optimaal rendement bekomen, zowel rekening gehouden moet worden met de "intrinsieke" factoren van de taak (hoe de arbeider erdoor gemotiveerd wordt en hoe aan zijn behoefte aan ontplooiing en achting voldaan wordt) als met de "extrinsieke" factoren die moeten beantwoorden aan een behoefte aan welzijn en veiligheid (salaris, materiële voorwaarden, vriendschappelijke atmosfeer, enz..).

Deze tweeledige bekommernis leidt tot zgd. taakverruiming en taakverrijking (job-enlargement, job-enrichment) waarbij handelingen gebundeld worden en voorbereidende, controle- en onderhoudstaken aan de oorspronkelijke taak toegevoegd. Soms tasten

(2) : MacGregor : *The Human Side of Enterprise*, New York, McGraw-Hill, 1960, pag.132.

de hervormingen het bandwerk zelf aan : een produkt, een deelprodukt wordt in zijn geheel gemaakt door één persoon of door een "semi-autonome" groep (noem ze maar : semi-bewaakte groep), die zo genoemd wordt wanneer een zekere speelruimte is ingebouwd wat betreft het organiseren van het werk, het bepalen van het ritme om op het einde van de gestelde periode de van buitenaf opgelegde norm te bereiken. De meester-gast "is dan geen gendarm meer, maar een helper en een raadgever." (3) Experten bewijzen dat met deze methoden het rendement per arbeider stijgt en dat op indirecte arbeid bezuinigd kan worden. Semi-autonome groepen kunnen de nadelen, verbonden aan de ingewikkelde verzameling van informatie voor het bepalen van het werkritme en het centraliseren van de planning, opheffen. De werkregelingsfunctie kan naar de groep toe gedecentraliseerd worden, die dan aan "zelforganisatie" of aan "zelfbestuur" doet, maar zonder uiteraard inspraak te hebben bij het vastleggen van de normen. (4)

Het Volvo-voorbeeld in Zweden - op dit ogenblik een met veel misbaar uitgehangen scheepsvlag die geenszins de lading dekt, vermits het slechts om zowat 2 % van alle Volvo-arbeiders gaat, en, zoals door de direktie toegegeven, slechts een experiment is, waarvan de voortzetting en de veralgemening hoegenaamd niet vaststaan - is significantief : de traditionele band wordt vervangen door "semi-autonome" groepen van 15 tot 25 arbeiders, met een tamelijk hoge kwalifikatie, die samen ingewikkelde taken uitvoeren. De groepen werken in aangepaste hallen, van elkaar afgeschermd door bufferzones. Ze beslissen gezamenlijk over de manier van werken, maar moeten wel rekening houden met de door het studie-bureau vastgelegde uitvoeringstijden. In deze vernieuwing werd door Volvo overigens geïnvesteerd tengevolge van spanningen op de plaatselijke arbeidsmarkt. (5)

Dat de propaganda die momenteel gevoerd wordt rond de vermeende "humanisering" van de arbeid, niet veel meer is dan een neo-Tayloristisch doekje voor het bloeden, komt duidelijk tot uiting in sommige bedenkingen van deskundigen.

Zo Professor W.Albeda van de Stichting Bedrijfskunde, Delft, die als volgt de geschiktheid van de technieken inzake taakherstructureringen omschrijft : de situatie op de arbeidsmarkt is doorslaggevend; wanneer het aanbod van niet-ge-

(3) : *J.Burbidge : Effets des méthodes de production en groupe sur l'humanisation du travail, Genève, B.I.T., 1975, pag.92.*

(4) : *Ibid.*

(5) : *Commission des Communautés Européennes; Conférence sur l'organisation du Travail, Bruxelles, 1974, pag.64.*

kwalificeerde arbeiders daalt (tengevolge van het betere scholingsniveau), wordt het in toenemende mate moeilijk om personeel voor bandwerk aan te werven. Er ontstaat een situatie waarin gekozen dient te worden voor ofwel zeer hoge lonen, of voor aantrekkelijker arbeidsvoorwaarden voor geschoolde arbeiders, d.m.v. taakverruiming en gelijksoortige maatregelen. Een belangrijk aanbod van niet-geschoolde arbeiders die verplicht zijn gelijk welk werk aan te nemen, heeft uiteraard het tegengestelde effect. Grote verschillen in de beloning zijn geen stimulans voor het invoeren van taakherstructurering. (6)

De "humanistische" roeping die sommige multinationals in eigen boezem ontdekken, zijn in feite erg selektief : ze ontbreken steeds in hun filialen in Chili, Brazilië, Zuid-Afrika, enz...

In de door het Amerikaanse Ministerie van Arbeid uitgegeven tijdschrift "Monthly Labor Review", zetten S.Levitan en S.Johnston van de G.Washington Universiteit een domper op het enthousiasme van de "humanisten". Volgens hen is het ideaal van gezamenlijke inspanningen van een groep individuen, die gedreven worden door eenzelfde geloof, niet weggelegd voor grote ondernemingen. Hier staat nu eenmaal de winst centraal, en alle andere doelstellingen zijn slechts belangrijk in de mate dat ze deze variabele beïnvloeden. Mooie woorden over gemeenschappelijke belangen lossen geen conflicten tussen werknemers en werkgevers op. De auteurs wijzen erop dat de ruchtbaarheid die gegeven wordt aan sommige min of meer gelukke experimenten de andere gevallen waarover nauwelijks gesproken wordt, niet mag doen vergeten; nl. de ondernemingen die vaststellen dat autoritaire controlemaatregelen en onveranderde beloningswijze uitstekende resultaten blijven geven en de ondernemingen die een minder gelukkige hand hadden bij hun experimenten op het gebied van taakverruiming en participatie. (7)

DE MYTHE VAN DE "DEMOKRATISERING VAN DE ARBEID".

Propaganda voor humanisering en demokratisering van de arbeid wil de illusie wekken dat het opzij zetten van de Tayloristische arbeidsdeling best verenigbaar is met de kapitalistische produktiewijze.

De theoretici van de "socio-technische" school (Cooper, Emery, Trist, Thorsrud, enz...) zijn van oordeel dat zowel de ingenieur als de psycholoog die zich met het

(6) : *Ibid*, pag. 193-194.

(7) : *Artikel overgenomen door "La Documentation Francaise"*, nov.1973, pag.3 e.v.

arbeidsproces bezig houden, er verkeerd aan doen de "technologie" en de "mens" gescheiden te zien. Men moet, zeggen ze, het technische en het menselijk systeem met elkaar verzoenen. De evolutie van de technologie verloopt via de wetten van de fysica, scheikunde en engineering; de gedragingen van de mens verlopen via de wetten van de biologie, de psychologie en de sociologie. Om de relaties tussen de mens en de technologie uit te drukken is er, zegt E.Trist, een nieuw concept nodig waarmee deze relaties niet alleen bestudeerd maar zelfs nog verbeterd kunnen worden (...) en dat men "socio-technisch systeem" ging noemen. (8) Wat ze niet inzien is dat het antagonisme binnen het sociale systeem zelf zit : het kapitaal als sociale produktieverhouding bedient zich van machines en wetenschap tegen de arbeiders. En wanneer het inderdaad zo is dat de wetten van fysica en scheikunde niet onder invloed staan van de sociale systemen, is het wel anders gesteld met de engineering en de technologie, waarvan de ontwikkeling of de stagnatie en de doelgerichtheid funktie zijn van de uitbuitingsgraad en de verwachte winstmarges : dit geldt zowel voor de arbeid die niet verrijkt maar geïntensifieerd moet worden (produktie en ophoping van meerwaarde) als voor de konsumptie die niet kwalitatief verbetert, maar kwantitatief verhoogd en versneld dient te worden. De geautomatiseerde machine die de arbeider zou kunnen bevrijden van afstompend werk en de voor de produktie noodzakelijke arbeidstijd verminderen, waardoor de arbeider toegang zou krijgen tot meer kennis en cultuur, slaat in het kapitalistisch systeem om in het tegendeel : de machine stompt de arbeider af, vermindert zijn kwalifikatie, veroorzaakt zijn verarming op kultureel gebied en veroordeelt hem tot gedwongen leegloop en werkeloosheid.

Maar in de mate dat de theorie van de "optimalisering van het socio-technisch systeem" de Tayloriaanse modellen van arbeidsorganisatie op de helling zet, wordt zij uiteraard door de hiërarchie gewantrouwd vermits daardoor impliciet duidelijk wordt dat de kapitalistische arbeidsdeling er enkel op gericht is de kapitalistische produktieverhoudingen te beveiligen en te reproduceren. Marx liet zich reeds ironisch uit over de argwaan van de kapitalisten; in *Das Kapital* citeert hij een artikel uit de *Spectator* van 1866 over de koöperatieve pogingen in Rochdale : "Ze bewijzen dat arbeidersverenigingen met sukses winkels, fabrieken in alle takken van de industrie zelf weten te beheren, en terzelfdertijd hun levensvoorwaarden aanzienlijk verbeteren ... maar zij lieten geen duidelijke funktie over aan de kapitalistische leiders." (9)

(8) : C.C.E., *op.cit.* pag.44.

(9) : "*Das Kapital*", Dietz Verlag, 1957, pag.347, voetnota.

De ondernemers zoeken naar oplossingen van ideologische en politieke aard : wanneer het overdragen van verantwoordelijkheid en de organisatie van het werk in min of meer "zelfbestuurde" groepen (management by objectives, product-teams, enz..) beantwoorden aan een dwingende noodzaak van het kapitalistisch beheer, worden ze ontworpen met de bedoeling de arbeiders zelf ideologisch en psychologisch te betrekken in de kapitalistische logika van de rentabiliteit; wat o.a. leidt tot een korporatistische sfeer van rivaliteit binnen de fabriek of het konglomeraat. De "overleggroepen", georganiseerd en gemanipuleerd door chefs of "experten", hebben tot doel de representatieve arbeidersorganen te ontzenuwen, o.a. door kortsluiting van de ondernemingsraden en de komitees voor veiligheid en gezondheid.

In zijn boek "Parole de Patron" schrijft J.Chenevier, manager van B.P.-Frankrijk: "De verwevenheid van sociale en politieke gegevens maakt dat de houding van de bedrijfsleider politiek gezien niet neutraal kan zijn. De organisatie van de sociale verhoudingen binnen de onderneming, de houding t.o.v. de vakbonden, de manier van opleiding geven en informatie verstrekken, de min of meer participatieve vorm van leidinggeven moeten noodzakelijkerwijze in een politiek perspectief gesteld worden."⁽¹⁰⁾ Op die manier wordt inderdaad het probleem in zijn juist perspectief gesteld.

De dialektische ontwikkeling van produktiekrachten (technologie, wetenschap, arbeidskwalifikatie) en produktieverhoudingen (kapitaal-loonarbeid, eigendomsverhoudingen) leiden enerzijds tot monopolistische concentratie van het geakkumuleerd kapitaal en anderzijds tot toenemende socialisatie van het produktieproces die, tengevolge van de automatisering en de groeiende kompleksiteit van de wetenschappelijke disciplines, ook de intellectuele arbeid treft. Deze objektieve socialisatie die zich verweekelt met de zuiver economische wetmatigheid waaraan het kapitalisme onderworpen is (groeiende moeilijkheid om het geakkumuleerd kapitaal nieuwe meerwaarde te laten produceren, toenemende onevenredigheid tussen produktiekapaciteit en afzetmogelijkheden) dwingen de bourgeoisie tot afweermaatregelen die een steeds groter politiek en ideologisch karakter vertonen. Zo wordt het staatsapparaat uitgebreid dat er zal voor trachten te zorgen 1° het winstpeil hoog te houden door een voor de kapitalisten voordelige economische politiek, 2° de klassenkonflikten in te dijken door de arbeiders ideologisch en politiek via "overlegorganen" deelgenoten te maken van het beheer van de crisis. Het ideologisch apparaat van de staat draagt ertoe bij, met behulp van technokraten en "academici" waarvan het optreden als zuiver wetenschappelijk wordt voorgesteld, de werkende klasse te doen geloven dat inflatie, werkeloosheid en de economische chaos zoiets als natuurrampen zijn, waartegen men machteloos staat.

(10) : Geciteerd door J.C.Poulain in "Economie et Politique", dec.1975, pag.43.

Op het niveau van de onderneming worden deze reddingsakties van de kapitalistische autoriteit vertaald in een aanpassing van beheers- en organisatietechnieken. Op gezag gebaseerde relaties en hiërarchische structuren van het militaire type worden door "participatie"-structuren vervangen. De uitbuiting gebeurt niet meer openlijk maar onder plaatselijke of totale verdoving. Tegen de vormingsprogramma's voor militanten die buiten de onderneming door de arbeidersorganisaties worden ingericht, repliceert het patronaat met een eigen campagne binnen de onderneming onder het mom van de "overleggroepen" die als ideologische functie hebben het verlies aan gezag van de chefs te compenseren door het terrorisme van de kapitalistische konkurrentiewetten.

De materiële arbeidsvoorwaarden zijn slechts in die mate verbeterd en "gehumaniseerd" dat ze door de arbeiders in een voor hen gunstige machtsverhouding konden worden afgedwongen. Zogenaamde "demokratische" hervormingen die ingevoerd worden op initiatief van de direktie zelf, of van experten-raadgevers, getooid met de mantel der wetenschappelijke objectiviteit, zijn niet alleen anti-demokratisch omdat ze gericht zijn op een versterking van de macht van het kapitaal en op verhoogde uitbuiting; ze zijn in wezen anti-demokratisch in de mate juist dat niet de arbeiders zelf ze ontwierpen en uitvoerden. Thorsrud, een voorstander van "socio-technische veranderingen", moet wel toegeven dat de manier waarop de veranderingen worden ingevoerd kan leiden tot een almachtige invloed van de specialist in dienst van de machtsstructuren. "De technokraten de macht ontnemen om er vervolgens sociologen en andere specialisten die dezelfde rol spelen, mee te bekleden, is het ene onheil door een gelijkaardig onheil vervangen." (11)

Anders is het gesteld wanneer de georganiseerde arbeiders erin slagen de ondernemers met de eigen wapens te bevechten en hun loonstrijd uitbreiden met eisen inzake controle over het gebruik van hun eigen arbeidskracht en de organisatie van het arbeidsproces zelf. Het is na een staking in 1971 voor betere arbeidsvoorwaarden dat bij Renault te Le Mans het groepswerk afgedwongen werd. In Italië kan het patronaat, dank zij de aktie van de fabrieksraden, niet meer unilateraal beslissen hoe het werk georganiseerd wordt.

Het wantrouwen van de arbeiders t.o.v. nieuwe machines is te verklaren door het feit dat verbetering van de produktiviteit in een kapitalistisch systeem leidt tot privé-ophoping van kapitaal en voor de arbeiders tot werkeloosheid en tot relatieve of absolute materiële en kulturele verarming. Maar de arbeidersstrategie zou er op gericht moeten zijn niet louter op verdediging te spelen, wanneer

(11) : C.C.E., *op.cit.* pag.17.

de gevolgen van de technologische vooruitgang voelbaar worden. Tegen de patronale willekeur in moet de eis gesteld worden van een democratisch geplande aanwending van de technologische vooruitgang, zowel voor betere arbeidsvoorwaarden als voor het rationeel produceren van nuttige goederen, waardoor de werkende klasse niet alleen kan bevrijd worden van afstompende arbeid, maar ook en vooral zich nieuwe kulturele normen kan stellen.

Wanneer nu het aangewezen vertrekpunt voor dit democratisch offensief de arbeidsplaats is, zou het gevaarlijk zijn te vergeten dat het hier gaat om de globale maatschappelijke structuur met zijn politieke, financiële, juridische en ideologische instellingen die de kapitalistische produktieverhoudingen in stand houden en helpen reproduceren.

De hier en daar voorgedragen slogans van "zelfbestuur" blijven slechts holle frasen en gevaarlijke afleidingsmaneuvers wanneer zij niet tot hun logische konsequenties worden doorgevoerd : de werkende klasse in zijn geheel beslist wat, hoe, door wie en ten bate van wie er zal geproduceerd worden en hoe een rechtmatige verdeling van het sociaal produkt zal kunnen geschieden, wat eerst en vooral veronderstelt dat het privé-beschikkingsrecht over de produktiemiddelen en over de opbrengst van de arbeid niet meer mogelijk is. Het zelfbestuur van de werkende klasse was, zoals P.Joye er onlangs nog terecht op wees (12) als uiteindelijk doel van de socialistische revolutie door Lenin zelf vooropgesteld, wat ook de opheffing inhield van de kapitalistische staat, die voor de kapitalistische maatschappij is wat direktie en hiërarchische structuren zijn in het kapitalistisch bedrijf : een instrument van klasseoverheersing.

Dit betekent geenszins dat veranderde eigendomsverhoudingen automatisch en op mechanische wijze een democratische politieke structuur in het leven roepen, of zelfs dat een democratisch opgevatte maatschappelijke structuur niet kan ontaarden in een technokratie waarin een politieke en wetenschappelijke elite zou beschikken over het monopolie van informatie, kennis en wetenschap, en dus over de uiteindelijke beslissingsmacht. Om de kloof te overbruggen tussen intellectuele en handenarbeid, tussen beslissings- en uitvoeringsniveau, tussen bevoegden en onbevoegden, is een langdurig proces nodig, noteert B.Trentin (Monde, 14 december 1971), dat nog lang na de opheffing van de kapitalistische eigendomsverhoudingen zal moeten doorgevoerd worden. "Illusies, als zouden deze problemen opgelost kunnen worden in een geatomiseerde logika van "fabriekssocialisme" of integendeel dat de oplossing automatisch en geleidelijk zal voortvloeien uit de zich veranderende eigendomsverhoudingen, zijn de oorzaak van grove vergissingen en een triest ontwaken."

(12) : P.Joye : *Lenin en het zelfbestuur*, in *V.M.T.*, nummer 2-1976.

Het kapitalisme is niet bij machte de produktieverhoudingen aan te passen aan de ontwikkeling van de produktieve krachten, omdat hiermee de eigen doods klok geluid wordt. Het kapitalisme kan de arbeid niet "humaniseren" omdat dit een socialisering van de beslissingsmacht zou betekenen.

Humanisering (demokratisering) van de arbeid is een element van de klassenstrijd. De inzet van de klassenstrijd is niet louter economisch, m.a.w. enkel gericht op een betere inkomensverdeling, zoals de sociaal-demokratische ideologie het laat uitschijnen; hij heeft als inzet de produktie zelf van materiële en kulturele levensmiddelen en -omstandigheden. Daarom is de strijd voor democratie en socialisme in laatste instantie een politieke en ideologische strijd.